

ВЛИЯНИЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА СРЕДА ВЪРХУ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ЛОЗАРСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

Аделина Петкова, Румен Отузбирев
Тракийски университет, Стара Загора

Резюме

За изследване на институционалното въздействие върху конкурентоспособността на лозарството в страната, за периода 2007-2014 г., е използвана предложената от Монке и Пиърсън, матрица за анализ на политики. Установява се, че в годините след присъединяването на България към ЕС, прилаганата Обща селскостопанска политика не успява да даде силен тласък за развитието на гроздопроизводството. Отчита се недостатъчно подобряване на институционалната среда за българското лозарство.

Ключови думи: лозарство, винарство, институционална среда.

Key words: viticulture, wine production, institutional environment.

JEL: Q18.

Увод

С присъединяването на България към Европейския съюз, лозаро-винарският сектор функционира в условията на общата организация на пазара на вино (ООП). Политиката се реализира чрез група от правила и механизми, които регулират производството, търговията и преработката на грозде и продуктите от обработката му с цел стабилизиране на пазарите и осигуряване на задоволителен стандарт на живот за лозаро-винарската общност.

Във връзка с одобрената от Съвета на министрите на Европейския съюз (ЕС) през 2007 г. широкообхватна реформа в организацията на общия пазар на вино и реформата в общата организация на пазара на плодове и зеленчуци произлизат и рамките на нормативната регулация на лозаро-винарския сектор като цяло. Приети са подробни регламенти за прилагане, които да позволят влизането в сила на реформата и очертават рамките на нормативната регулация на сектора. По силата на тези регламенти [4, 5] един от основните елементи за реализиране на политиката на Общността в сектора е създаването на национални финансови пакети, които ще позволят на държавите-членки да приспособят мерките към специфичната ситуация в тях. За тази цел се разработват „Национални програми за подпомагане“ [3], които описват дейностите и указват изпълнението им в съзвучие със законодателството на ЕС. На държавите се предоставя възможността да използват отпуснатите им средства за финансиране на мерки в лозаро-винарския сектор в зависимост от конкретните им нужди.

Европейската комисия свързва конкурентоспособността на икономиката с растящия жизнен стандарт на населението и високото

равнище на заетост, постигнати на „устойчива основа“, т.е. икономическата активност трябва да се ръководи по начин, който не нарушава балансираното развитие на икономиката и не създава заплахи за благоденствието на бъдещите поколения. Тази дефиниция се основава на виждането на Landau [7], който определя конкурентоспособността „като основна цел на икономическата политика“, разширявайки по този начин съдържанието на понятието с включването на социални и екологични цели. Според Krugman [6] най-точните измерители на конкурентоспособността са тези индикатори, базирани на цени или разходи. Те са общи и неоспорими. Кънчев и кол. [1] дискутират възможностите за повишаване на предлагането, извличане на по-добри пазарни цени за произведеното грозде, намаляване на производствените разходи.

Целта на разработката е да се проучи влиянието на институционалната среда върху конкурентоспособността на лозарството в България, за периода 2007-2014 г.

1. Материал и методи

Изследването на институционалното въздействие върху конкурентостта на лозарството в страната може да се извърши чрез прилагане на множество математически подходи и модели. За постигане на целта на изследването е използвана предложената от Монке и Пиърсън [9] матрица за анализ на политики (Policy Analysis Matrix (PAM)). В практиката моделът се доразвива и усъвършенства от Masters & Winter-Nelson [8], за целите на съвременния анализ в условията на силно деформирани цени и се прилага за оценка на вероятните последици от дадена политика, основно в три аспекта – ранкиране конкурен-

тоспособността и ефективността на системи и измерване на трансферни ефекти от политики. Така се достига до анализирани очакваните резултати от провеждането на конкретни политически мерки и до оценка на тяхното влияние върху конкурентните възможности на отделни отрасли и/или производства и извеждане на сравнителните им предимства като следствие на правителствени интервенции.

В конкретния случай за целите на проучването и за установяване влиянието на ОСП на ЕС върху сектора, моделът позволява да се анализират:

- нивото на обществена подкрепа за сектора и равнищата на конкурентост;
- въздействието на инвестиционната политика върху икономическата ефективност и сравнителните предимства;
- резултатите от провежданите политически мерки в аграрната сфера и тяхното влияние върху технологичното развитие на производството.

Матрицата за анализ на политики използва съвместно два типа бюджети: (1) бюджет, ба-

зиран върху съществуващите пазарни цени и (2) бюджет, изразен чрез калкулираните социални цени. Посредством тях се определя от една страна равнището на рентабилност, а от друга се дефинират разликите между частните и обществени стойности в дадена стокова система.

Първичната форма на матрицата е представена в табл. 1, като трябва да се има в предвид следното:

- Икономически ефективните цени на единица продукция от даден вид, са тези, които не надвишават цените за внос на единица продукция от същия вид.
- Икономически ефективните разходи, (респективно допустимите от гледна точка на социалната полза разходи за единица продукция от даден вид, са тези, чиито размер сумарно (разходи за суровини и материали от внос и местни суровини), е по-нисък от размера на разходите за внос на единица продукция от същия вид.

Табл. 1. Общ вид на матрицата за анализ на политики (по Монке и Пиърсън)

	Приходи	Разходи за суровини и материали	Разходи за местни ресурси	Печалба
Пазарни цени	A	B	C	D
Икономически ефективни цени	E	F	G	H
Отклонения	I	J	K	L

Стойностите разположени в дванадесетте клетки на таблицата могат да се разделят на две групи – първични и вторични. Първичните стойности са шест (A, B, C, E, F и G) и са получени като остатъци от интегрираните счетоводни сметки, калкулирани по пазарни или социални оценки и заемат горната лява част от таблицата.

Използваните означения в таблицата са, както следва:

- A, приходи от реализация при пазарна цена на продукта;
- B, сума от разходите за търгувани суровини и материали, вложени в производството по пазарни (индивидуални) цени;
- C, обща сума от разходите за нетъргувани суровини и материали, вложени в производството по пазарни цени (цени на влагане в производството);
- E, приходи от реализация при социална цена (деформирана) на разглеждания продукт;
- F, обща сума на разходите за търгувани суровини и материали, вложени в производството по социални (субсидирани) цени;

- G, сума на разходите за нетъргуваните суровини и материали, вложени в производството по социални (субсидирани) цени.

Вторичните стойности са останалите шест на брой (D, H, I, J, K и L) и се изчисляват на базата на първичните, като предоставят аналитична информация за социално-икономическото състояние на дадено производство или отрасъл, те заемат долната дясна част на таблицата.

Използваните логически взаимовръзки са както следва:

Размер на индивидуална печалба според РАМ по Монке и Пиърсън:

$$D = A - (B + C) \quad (1)$$

Елементът (D) позволява да се оцени размера на индивидуалната печалба, или способността за конкурентно участие на пазара, като се определя от разликата между получения приход (A) и направените разходи (B+C). Абсолютният и относителен размер на индивидуалната печалба демонстрира достигнатото ниво на конкурентни способности на дадената аграрна система при дадените техноло-

гия, цени на продукцията и производствените фактори, както и при съществуващите политически интервенции и пазарни деформации.

Равнище на социална печалба според РАМ по Монке и Пиърсън:

$$H = E - (F + G) \quad (2)$$

Елементът (H) позволява да се изчисли равнището на социалната печалба, определена като разлика между социалния приход (E) и социалните разходи (F+G). Този вид печалба отчита икономическата ефективност на производството или притежаваните сравнителни предимства на аграрната система.

Чист (нетен) политически трансфер според РАМ по Монке и Пиърсън:

$$L = I - (J + K) \text{ или } L = D - H \quad (3)$$

където:

L – чистият (нетният) политически трансфер;

I – политическият трансфер за регулиране на пазарните цени на продукта ($I=A-E$);

J – политическият трансфер за регулиране на търгувани (външни) производствени фактори ($J=B-F$);

K – политическият трансфер за регулиране, използването на вътрешни производствени фактори ($K=C-G$).

Елементите от последния ред на матрицата дават възможност да се определи нетния размер на политическите трансфери, които изразяват нивото на пазарни отклонения или степента на обществена подкрепа за даденото производство или отрасъл.

Изследването се основава и на приложението на следните методи: анализ и синтез, сравнителен, описателен статистически анализ, статистическо оценяване. Използвани са

данни на МЗХ-Агростатистика [2] и FAOstat [10].

2. Резултати и обсъждане

Производителността и доходността на специализираните стопанства е тясно свързана с цялостната инвестиционна нагласа в сектора и последващата ѝ реализация и обхваща две основни групи активи: лозовите насаждения като биологични активи и техническите средства, които участват като съвкупност от машинни средства и технологични линии и съоръжения. Експортния характер и спецификата гроздопроизводството обуславят представянето в РАМ на изчислените стойности за един тон грозде, като поради доминиращия характер направлението се прилагат данните само за винено грозде. Поради факта, че множеството от политически мерки и интервенции, насочени към сектора дават различни резултати във времето, изследвания период (2007–2014г.) ще се разглежда в два под - периода от по четири години. За първия изследван период 2007–2010 г., приходите от реализацията на един тон винено грозде са по-високи по социални цени поради силното влияние на ценовата политика на преработвателните предприятия от сектора.

Липсата на коопериране при реализацията на произведената продукция влияе негативно върху нейните пазарни цени. Социалната цена за един тон продукция, отразена в табл. 2, е с 34,5% по-висока от пазарната, което се обуславя от липсата на обществена подкрепа за поддържането на определени ценови равнища на продукта. Негативно влияние се наблюдава върху производителите на грозде при закупуването на вносни суровини. Разходите за търгуваните производствени фактори са с 22,5 лв. по-високи по пазарни цени отколкото по икономически ефективни цени, което е разлика от 11,5% в крайната стойност.

Табл. 2. РАМ за производството на винено грозде (тон) за периода 2007–2010г. в лева

Елементи	Приходи	Разходи за вносни суровини и материали	Разходи за местни ресурси	Печалба
Пазарни цени	529,50	195,50	221,75	112,25
Икономически ефективни (социални) цени	808,00	173,00	277,00	358,00
Трансфери	-278,50	22,50	-55,25	-245,75

Източник: Собствени изчисление по данни на FAOstat и Агростатистика.

Основната причина е ограничеността на инструменти за влияние върху външния пазар. Разходите за местните фактори на производ-

тво са с 55,25 лв. по-високи по пазарни цени, отколкото по икономически ефективните цени, което вече оказва положително влияние върху

производството. Обществената подкрепа за понижаване на направените в сектора средни разходи е около 25,2%. Подкрепата за този тип разходи включва подпомагане на предприемаческия доход в сектора, ценови облекчения, както и помощи за обработваема земя.

За първите 4 години от изследвания период лозарите реализират печалба от 21,1% по пазарни цени и близо 44% по социални. Значимата разлика се дължи на по-високата с 34,5% социална цена на гроздето. Поради разпокъсания характер на собствеността в сектора основната част от загубите се разпределят между дребните производители, които не успяват да възстановят вложенията си за вътрешни фактори. Естествена последица би била отказът от активна дейност и последва-

що ускоряване на концентрацията на производството в сектора. Общият трансфер на средствата е отрицателен за производителите на грозде и е в размер от 246 лв. за тон.

От данните в табл. 3 се констатира, че за втория период тенденцията се запазва, като има слаби изменения в крайните резултати. Приходите от реализацията на един тон грозде бележат ръст от 7,5% по пазарни цени и 4,7% по социални или нетиран ефект от 2,8%. Този факт се дължи на постепенното изравняване на цените на гроздето на вътрешния и международните пазари. Засилващата се роля на нарастващия брой едри производители, включително и поради опитите за асоцииране, бавно благоприятства повишаването на изкупните цени в страната.

Табл. 3. РАМ за производството на винено грозде (тон) за периода 2011–2014 г. в лева

Елементи	Приходи	Разходи за вносни суровини и материали	Разходи за местни ресурси	Печалба
Пазарни цени	572,75	209,75	247,50	115,50
Икономически ефективни (социални) цени	838,50	182,75	286,50	369,25
Трансфери	-265,75	27,00	-39,00	-253,75

Източник: Собствени изчисление по данни на FAOstat и Агростатистика.

Разходите за външни ресурси са се увеличили с 1,5%, а тези за вътрешни ресурси са намалили положителния си ефект с почти 10%. В резултат за втория период лозарите реализират печалба от 20,1% по пазарни цени и близо 44% по социални. Така регистрираната разлика в социалната цена на гроздето от 2,8% всъщност е за сметка на печалбата на лозарите, тъй като преразпределението в разходната част не рефлектира като положителен стимул за тях.

Заклучение

След присъединяването на страната ни към ЕС и към правилата за обща търговия, влиянието на институционалната среда и провежданата в следствие аграрна политика все повече се засилва по отношение на конкурентните възможности на лозаро-винарството. Получаваната подкрепа придоби нови измерения, които поставиха производството на грозде в сравнително непривилегирована позиция спрямо другите аграрни отрасли.

Очертава се твърдението, че в годините след присъединяването на България към ЕС, прилаганата ОСП не успява да даде силен тласък за развитието на гроздопроизводството. Последствията са не толкова в ценови аспект, колкото в постепенно развиване на нов облик на сектора чрез постигане на кон-

центрация на производството, ефективност при използването на вътрешните производствени фактори и стимулиране на професионалните обединения на производителите

От изследването на коефициентите за оценка равнището на обществена подкрепа при производството на грозде през изследвания период се отчита подобряване на институционалната среда, но не в степен която да осигурява конкурентно и ефективно развитие на българското лозарство. Повишеният дял на търгуваните производствени фактори оказва негативно влияние, което остава за сметка на социалната печалба на лозаро-винарите.

Литература

1. Кънчев, И., Дойчинова, Ю., Митева, А., Стоянова, З. *Устойчиво развитие на лозаро-винарския сектор в Южен Централен район*. ИК--УНСС. София. 2012.
2. *Наблюдение на производството на грозде и вино, 2006-2014*. МЗХ. Агростатистика, [<http://www.mzh.government.bg/MZH/bg/ShortLinks/SelskaPolitika/Agrostatistics.aspx>, 31.09.2015].
3. *Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България 2009–2018*. МЗХ. София. 2009.
4. *Регламент (ЕО) № 1234/2007 на съвета от 22 октомври 2007 година за установяване на обща организация на селскостопанските пазари и относно специфични разпоредби за ня-*

- кои земеделски продукти („Общ регламент за ООП“). Европейска Комисия Брюксел. 2007.
5. Регламент (ЕО) 479/2008 на Съвета от 29.04.2008г. относно общата организация на пазара на вино, за изменение на регламенти (ЕО) 1493/1999, (ЕО) 1782/2003, (ЕО) 1290/2005, (ЕО) 3/2008 и отмяна на регламенти (ЕИО) 2392/86 и (ЕО) 1439/1999. Европейска Комисия, Брюксел. 2008.
 6. Krugman, P. *Competitiveness – a dangerous obsession*. Foreign affairs. 1994.
 7. Landau, R. *Technology, capital formation and US competitiveness*. New York. Oxford University Press. 1992.
 8. Masters, W., Winter-Nelson, A. *Measuring Comperative Advantage of Agricultural Activities: Domestic Resource Costs and Social Cost-Benefit Ratio*. American Journal of Agricultural Economics. vol. 77. 1995. pp. 243-250.
 9. Monke, E., Pearson, S. *The Policy Analysis Matrix for Agricultural Development*. Press. Stanford University. 1989.
 10. *The Statistical Divisional Report. 2007–2014*. FAO, F. A. [<http://www.fao.org>, 31.09.2015]

THE INFLUENCE OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT ON THE COMPETITIVENESS OF VITICULTURE IN BULGARIA

Adelina Petkova, Roumen Otouzbirov
Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria

Abstract

Monke and Pearson's Policy Analysis Matrix has been used to study the institutional impact on the competitiveness of viticulture in the country for the period 2007-2014. It has been established that following the country's accession to the EU the Common Agricultural Policy fails to give a strong impetus to the development of grape production. Despite considerable improvement in the institutional environment, the degree is insufficient to ensure a competitive and effective development of Bulgarian viticulture.